

סי' מט: בגדרי דין לחם משנה

בגמ', אמר רבי אבא ובשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות. מאי טעמא לחם משנה כתיב. אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרתי ובצע חדא. רבי זירא הוה בצע אכולא שירותא. אמר ליה רבינא לרב אשי והא קא מתחזי כרעבתנותא, אמר [ליה] כיון דכל יומא לא קעביד הכי, והאידנא קא עביד לא מתחזי כרעבתנותא.

מחלוקת הראשונים מהי הבציעה בה נהג ר' זירא; האם ישנה מחלוקת בין רב אשי לר' זירא

[א] בדברי רש"י בכל השמועה ובשמועה דשבת (קיו, ב) נראה שאין שום פלוגתא בין האמוראים, רבי אבא דאמר חייב אדם לבצוע על שתי ככרות מיירי לגבי ברכה ולא לגבי הבציעה בפועל, (ולכן פירש בשבת: לבצוע – ברכת המוציא). דין לחם משנה לכו"ע מתקיים באחיזה ביד ד'לקטו כתיב – דמשמע אחיזה, אבל בציעה לא כתיב משנה, ולכן אין שום ענין לחם משנה בבציעה, ואף רב זירא לא בצע שתי ככרות אלא אחד, ו'כולא שירותא' היינו 'פרוסה גדולה, ודי לו בה לאותה סעודה ולכבוד שבת, ונראה כמחבב סעודת שבת להתחזק ולאכול הרבה".

ובפשוטו, אליבא דרש"י, גם אין מניעה מצד דין לחם משנה לבצוע את שתי הככרות, אלא שאין ענין בכך¹, [ואולי ממילא עד כמה שאין מעליותא בזה, יש בזה חשש מיחזי כרעבתנותא].

אולם הרשב"א בשמעתין השיב על דברי רש"י: ואינו מחזור בעיני חדא דלא הוה ליה למימר אכולא שירותא אלא בצע כולה שירותא, ועוד דא"כ היכי פריך מחזי כרעבתנותא אדרבה היינו עין יפה דעלה אמרו בעה"ב בוצע, ועוד דבר הלמד מענינו הוא דאמר ר' חייא צריך לבצוע על שתי ככרות. אלא ודאי הכי פירושו בצע על כל הככרות המונחות לפניו לאכול, והא מחזי כרעבתנותא, והיינו נמי דאמר רב אשי בתר הכין כי הוינן בי רב כהנא הוה שקיל תרתי ובצע חדא.

ונראה בכוונתו דאמנם יש כאן פלוגתא בין רב אשי לרבי זירא אי לבצוע על שתי ככרות זה מיחזי כרעבתנותא, דלרב אשי היינו מיחזי כרעבתנותא, ולר"ז אמרינן דלא מתחזי הכי כיון דכל יומא לא קעביד הכי, ור"א פליג על סברא זו. [ונראה בדבריו שהיתה לו גירסא אחרת בגמ' המקדימה את העובדא בר"ז לדברי רב אשי]².

דברי רב האי גאון וביאורם ע"פ דברי הרשב"א בתשובותיו

[ב] ובהמשך דבריו כתב הרשב"א וז"ל, וכן פי' ר"ה גאון ז"ל וז"ל, אי מברך איניש בשבתא אתרתי ובצע חדא כרב כהנא שפיר דמי, ואי בצע להו לתרוייהו אפי' לכולה שירותיה כר' זירא שפיר דמי.

¹ ועי' לשון הרא"ה בדברי רב אשי ד'בכך סגי'.

² ולדברי הרשב"א את"ש יותר לשון הגמ' שמסמיך הנהגת ר' זירא למימרא דרב אשי והנהגת רב כהנא, כמו שכתב בקרבן נתנאל בשבת (פרק טז סימן ה' ס' ר).

וכדברים הללו ממש מצינו גם באור זרוע (הל' ברכת המוציא סי' קנג) בשם רבינו חננאל: פר"ח ואי נקיט תרתי ובצע אחדא או בצע אתרווייהו או אפי' בצע כולי' שירותי' מנייהו עבד שפיר עד כאן פי' ר"ח.

והדברים צ"ב טובא, שהרי נתבאר שיש כאן פלוגתא אי אמרינן מיחזי כרעבתנותא על בציעת שתי ככרות, ומה שייך לומר שהיאך שעושה 'שפיר דמי', הא צריכים אנו למידע כמאן נפסקה הלכתא, ולא משמע דכוונת ר"ה גאון שלא נפסקה הלכה כלל, אלא דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד.

ועוד יש לדון לפירוש הרשב"א, מהו הטעם דסבר ר"ז שאין כאן מיחזי כרעבתנותא בבציעת כל הככרות, אם חלוק גם ביסוד דין לחם משנה, או שזוהי מחלוקת צדדית בהך חששא דמיחזי כרעבתנותא.

ברם מצינו השלמת הדברים בדברי הרשב"א בתשובותיו (ח"ז סי' תקל), וז"ל, ורבא דבצע אכולא שירותא פירש הר' שמעון משום דלחם משנה קא דריש שתהא אפילו הבציעה פי שנים משאר ימות החול. וכתב בתנחומא כל מילי דשבת כפול שני כבשים מזמור שיר. לחם משנה. זכור ושמור. ונראה שהמנהג על זה להדליק שתי נרות וכך כתב הרא"ש ז"ל.

ומבואר בדברי הרשב"א שטעמו של ר"ז נעוץ בעיקר דין לחם משנה, דסבר שדין לחם משנה מצריך שהבציעה תהיה פי שנים מימות החול, ולא סגי בלקיטה ובאחיזה גרידא, ויסוד הענין נעוץ במחלוקת ביסוד דין לחם משנה.

שיטת רב אשי מבוארת בהמשך דברי הרשב"א שם: וכתב הרא"ש³ ז"ל ורבו הדעת מהחכמים איך יעשה המוציא, והטוב והנכון לעשות כרב הונא דנקיט תרתי ובצע בחדא, פירוש דנקט לזכר לחם משנה ובצע חדא זכר שהאחד לבו ביום והשני מתקיים למחר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו.

ואילו שיטת ר"ז היא שלחם משנה זה זכר לנס הכפילות של לחם משנה, וזה נתפרש טפי בחידושי הרשב"ץ בשמעתין, וז"ל: וי"מ שכל סעודות שבת של אוכלי המזן היו כפולות מבשאר ימים והיינו לחם משנה.

הרחבת דברים בביאור שיטת רב אשי

[ג] ונרחיב תחילה בביאור שיטתו של רב אשי, דהנה מצינו בתשובות הגאונים (שערי תשובה סי' רכב; מובא בראב"ן פסחים ובספר המנהיג ובסוף ספר יש"ש ב"ק אות כא): רב שרירא ז"ל: אנשי מזרח בוצעין על שתי ככרות בשבת משום לחם משנה, אנשי א"י אין בוצעין אלא על אחת שלא להכניס כבוד ע"ש בשבת, והלכה רווחת היא בכל מקום שאין בוצעין בשבת ובימים טובים אלא על שתי ככרות.

הרי לנו שישנו מנהג של אנשי א"י שלא היו בוצעין כלל על שתי ככרות בשבת, מאחר שסברו שלכבוד השבת ניתן רק לחם אחד ולא שנים, אלא שבערב שבת ניתן לחם 'לחם יומים' מאחר שלא ירד מן בשבת, ו'שלא להכניס כבוד ע"ש בשבת'.

ומהו ההסבר למנהג אנשי מזרח וכך נפסקה ההלכה שבוצעין על שתי ככרות, בלשון הגמ' נראה שהברכה על שתי ככרות והאחיזה ביחד היא אכן זכר ללקיטת המזן שתי ככרות יחד ולא לאכילתו, ובדברי הרשב"א נוסף שיש בזה זכר לנס מיוחד "ולא הבאיש ורמה לא היתה

³ היינו רבינו אשר מלונל בעל המנהגות, וכמובא בארחות חיים וכל בו.

בו". [וכן הוא בספר המכתם בברכות כאן, ובארחות חיים ח"א דין שלש פעודות אות ז, ובכל בו סי' כד].

ומעתה מבוארת היטב שיטת רב אשי דנקיט תרתי ובצע חדא, שבאמת הנם היה בלחם אחד של שבת ולא בלחם של יום השישי, שהתקיים בו ולא הבאיש ורמה לא היתה בו, אלא שלקחת ב' הלחמים בידו יחד בעת הברכה מספרת את הנם, והיינו שלחם זה של שבת הוא 'לחם משנה', היינו לחם שני שירד מאתמול ולא לחם 'דבר יום ביומו' כמו בירידת המן של כל ימות השבוע.

ונמצא איפוא לפי ביאור זה, שה'לחם משנה' היינו רק לחם אחד מתוך השנים, והזכר לאותו הלחם הוא הלחם שעליו הוא בוצע בפועל, וה'נקיט תרתי' הוא על מנת לאשוויי שם 'לחם משנה' על אותו הלחם.

ואולם ניתן להבין גם באופן אחר, ונקדים דהנה בשו"ת בנין שלמה להגר"ש הכהן זצ"ל מוילנא (סי' יט) כתב וז"ל, שמעתי מפי מר אחי הגאון זצ"ל, ששמע מפי הרב הגאון האמיתי שלשלת היוחסין וכו' מו"ה יחזקאל סג"ל לנדא זצ"ל שהיה ראב"ד בפ"ק⁴, שהתעורר בתימה גדולה על מה דלא אשתמיט בשום דוכתא בדברי הפוסקים ז"ל ובשו"ע, דביו"ט שחל להיות בערב שבת או שחל במוצאי שבת דצריך להניח שלשה לחמים על השולחן, דלכאורה כיון דעיקר הטעם שצריך להניח לחם משנה בשבת ויו"ט הוא משום זכר למן דבערב שבת וערב יום טוב ירד לחם משנה שני עומר לאחד, וא"כ ביום טוב שחל בערב שבת או שחל לאחר שבת דהוצרך לירד אז על שלשה ימים, היה צריך לכאורה להניח על השולחן ג"כ שלשה לחמים כדי שיהיה זכר למן שירד אז שלשה עומרים לאחד, ולא אמר תירוצו לזה. וגם בעיני מר אחי ז"ל היה הדבר מתמיה מאוד דאמאי לא דברו האחרונים מזה, וגם הוא ז"ל לא אמר שום ישוב לגודל התמיה הלזו עכ"ל, ויעו"ש באריכות.

וכן בספר משך חכמה פר' בשלח (טז, כ) הביא קושיא זאת.

ונראה בדבריהם שהבינו שהזכר למן שלא הבאיש ולא שלטה בו רמה אינו מתקיים רק באחד אלא בשתי הככרות, שאנו עושים זכר למה שלקטנו שתי ככרות, אולם לפי כל הנתבאר קושיא מעיקרא ליתא, דאין הזכר לנם לקיטת לחם כפול, אלא לכך שהלחם שנותר מאתמול לא הבאיש, וכמש"נ. ועי' בשו"ת להורות נתן ח"ג סי' יא.

הרחבת דברים בשיטת רב זירא, ובענין נם הכפילות של 'לחם משנה'

[ד] לעומת זאת, שיטת רב זירא היא שלחם משנה זה זכר לנם הכפילות של לחם משנה, ונביא עוד מדברי חז"ל שנתבאר להדיא נם זה, והיינו שמלבד הנם שהלחם של שבת לא הבאיש ורמה לא היתה בו, היה נם נוסף שירד להם במנת השבת – מנה כפולה.

בפי' דעת זקנים מבעלי התוס' פרשת בשלח (טז, כב) וז"ל, אמנם ראיתי מה"ר מרינון שהיה בוצע בשני ככרות במנחה בשבת. וקבלתי מה"ר אברהם. וראיה מדאיתא התם ראו כי ה' נתן לכם השבת וגו' אמ"ר יצחק אם יאמרו אליכם אומות העולם למה אתם משמרים את השבת השיבו להם ראו הנם שבכל יום היה יורד לישראל מן פרידה אחת ובשבת שתי

⁴ המכוון הוא להג"מ יחזקאל סג"ל לנדא ראב"ד וילנא, שהיו רבו של הג"מ בצלאה, והובא בעוד מקומות בשו"ת בנין שלמה, יעוין בס' כ, וראה בתורה תמימה פרשת נשא (פרק ו' פסוק כג, אות קלא) ושמעתי מאיש אמונים שהגר"א מוילנא בירך את הגאון רבי יחזקאל לנדא המו"צ דוילנא, בשעת חופתו, והניח ידו אחת על ראש רבי יחזקאל בשעת הברכה.

וכמובן שאין הכוונה להנוב"י כפי שמעך בזה בספר עלי תמר על הירושלמי ביצה פ"ב ח"א.

פרידות פי' כפולות כלומר שכל סעודה שיורדת בשביל שבת יורדת כפולה בלחמה וכך היו עושין ביום הששי שחרית היו עושין מחצי העומר לחם אחד וכשבאין לאפית העומר והיינו משני העומר לאחד בשביל שבת היה כל חצי העומר נכפל לשני לחמים הרי לך ששה לחמים מעומר וחצי. ובכל השלשה סעודות היו אוכלין שני לחמים כי דרך לאכול בשבת יותר מסעודות של חול מפני נשמה יתירה⁵. ולפי זה תמצא שהיה להם בשבת במנחה שני ככרות והילכך יש לנהוג לבצוע משני ככרות גם במנחה וכו'.

וכן איתא במכילתא דרבי ישמעאל פר' בשלח (מסכתא דוישע פרשה ב): והיה משנה, לחם משונה אתה אומר לחם משונה הוא או אינו אלא לחם כפול כשהוא אומר שני העומר לאחד הרי לחם כפול אמור הא מה ת"ל והיה משנה לחם שהוא משונה⁶, כיצד בכל יום היה בו עומר אחד ובשבת שני עמרים בכל יום היה ריחו נודף ובשבת יותר בכל יום היה מצולהב כזהב ובשבת יותר.

ובמדרש שכל טוב איתא קצת בשינוי נוסח ונוסף בזה: מכאן אמרו שצריך אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת.

ובפירוש יפה תואר על המדרש פר' בראשית, וז"ל, בירכו במן. כתב הרא"ם ז"ל בפר' יתרו (ב, יא) אינו ר"ל בירכו במן שנתן לו תוספת טובה כפירוש ברכה בכל מקום, שהרי אין ברכתו של שבת יתירה משל חול, אלא הכי קאמר אעפ"י שקידש יום שבת והבדילו משאר הימים, שלא היה המן יורד בו כשאר הימים, אעפ"כ ברכתו קיימת ועומדת, שהרי בששי ירד של יומו ושל מחרתו. ולא נהירא, דע"כ לומר שברכת השבת תוספת טובה משאר הימים, דאל"כ מאי רבותא דויברך אלהים את יום השביעי כי בו שבת, הרי כל ו' הימים נמי מבורכין אעפ"י שלא שבת בהם. ועוד דהא רבי נתן ורבי יצחק דלא מפרשי וקדשו במן ועכ"ז מפרשי בירכו במן. אלא ברכה דמן תוספת טובה כפירוש ברכה בכל מקום, דב' עומרים דקאמר היינו ב' לצורך שבת מבלעדי הא' שהיה ליום ששי.

וראה עוד באריכות דבריו שהוכיח זאת מדברי המדרשים הנ"ל, וחתם הדברים: ויתכן שאכלו הב' בשבת ע"י נפש יתירה וריבוי תענוגים, או שלברכה בעלמא נכפל, וכדי שיבצעו על ב' ככרות חדשות בכל סעודה.

ולפי כל האמור נראה שאמנם במנחה רב זירא לבצוע את שתי הככרות (או אפילו יותר, ראה להלן) נתחדש שענין לחם משנה הוא לא זכר ללקיטת הלחם משנה ולנס שלא הבאיש לחם השבת, אלא ל"כפולה בלחמה" שנתקיים בלחם של שבת קודש. ולפי"ז 'לחם משנה'

⁵ יעויין לשון רש"י בביצה (טז, א): נשמה יתירה – רוחב לב למנוחה ולשמחה, ולהיות פתוח לרוחה, ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו.

ברם בעירובין (פב, ב) תנן כמה הוא שיעורו? מזון שתי סעודות לכל אחד ואחד, מזונו לחול ולא לשבת, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר לשבת ולא לחול. ופירש"י: ר' מאיר סבר בשבת אכיל איניש טפי, משום דבסיס תבשיליה, ואמרי אינשי רווחא לבסימא שכית, ור' יהודה סבר כיון דבשבת סועד שלש סעודות אינו אוכל הרבה בכל סעודה, וצריך תלמוד.

⁶ והנה ברש"י עה"פ 'לחם משנה' איתא "ומדרש אגדה לחם משנה משונה. אותו היום נשתנה לשבח בריחו ומעמו". אבל בשאלות דרב אחאי (פרשת בראשית שאילתא א): כתיב התם לחם משנה שהיה משונה בטעם ובמראה וכן את מוצא כל תבשילין שמתבשלין בשבת מעמן מעם אחר הוא לחם משנה.

ויתכן שמטעם זה נהגו לעשות החלות של ש"ק קלועות ומשונות במראן, ולא נהגו כן ביו"ט, ויכבר נזכר בפמ"ג משב"ז סי' רמב דהיינו משונה וניכר לענין מה שנוהגין קצת ליתן שומן בלחם שבת, יעו"ש, ויש לומר דהיינו לקיים 'לחם משונה' במראיתו.

מתקיים במידה שווה בשתי הככרות, שזהו כל הקיום של לחם משנה שהוא לחם כפול, ולכן ר"ז היה בוצע את שתי הככרות.

ישוב דברי רב האי גאון ותמיהת הערוה"ש

[ה] ומעתה מבוארים היטב דברי רב האי גאון, שמצינו בכאן ב' מנהגים של לחם משנה, חלוקים ושונים לחלוטין, ואין הכרעה בענין זה מהו 'לחם משנה', אלא יכול לנהוג כפי שירצה.

ונראה עוד, שלפי דברי הרשב"א אין שום פלוגתא בסברת מיחזי כרעבתנותא, כיון שעד כמה שיש ענין לחם משנה, שוכרו בצידו שעושה כן מחמת השבת ולא עושה כן בחול, כמפורש בגמ', אלא שאם ליכא מעליותא לעשות כך בשבת, אין סברא זו מספקת כיון שהשבת אינה סיבה לנהוג כן.

ולפי כל האמור ניתן ליישב את תמיהת הערוה"ש (סי' רעד סעיף ג), וז"ל, והמהרש"ל נהג בלילה לבצוע אחד וביום שני ככרות משום דכבוד יום קודם לכבוד לילה [ב"ח ומג"א]. ועתה יש הרבה מדקדקים במדינת ליטא ורייסין וזמוט שנוהגין זה מכמה דורות ע"פ הגר"א לבצוע שתיים בכל סעודה. ואיני מבין זה דנהי דהפירוש בר' זירא כהגאון והרשב"א, מ"מ הא רב אשי ור"כ לא ס"ל כן והמה בתראי נגד ר"ז. ואם נאמר דגם רב אשי ור"כ אין חולקים על ר"ז אלא דס"ל דגם באחד יצא, ור"ז ס"ל דווקא בשנים, מנ"ל לומר כן דהא משמע דווקא קאמרי נקמ תרתי ובצע חדא מדיוקו של לקמו כפירש"י כמ"ש. ועוד דאי מצוה מן המובחר כר' זירא למה לא עשה רב כהנא מצוה מן המובחר. ועוד שהרי המכילתא אומרת שכן עשו אבותינו במדבר כמ"ש, ולכן לדידי צע"ג בזה.

קיצורם של דברים שהערוה"ש נתקשה לפי ההבנה הפשוטה שמנהגו של ר"ז הוא 'מהיות טוב, ויש בו הידור וחומרא, מהי המחלוקת סביב הנהגה זו, ומפני מה לא נקבעה הלכה כר' זירא.

ברם בדברינו נתבאר שיש כאן מחלוקת יסודית בתוכן ענין 'לחם משנה' ומהותו, וכאמור, ומיושב בדווקא לא נהגו רב אשי ורב כהנא כמנהגו של ר"ז, כיון שסברו שעיקרו של מנהג לחם משנה הוא זכר לנס שהמן לא הבאיש.

בציעת הככרות בסעודה שלישית; בציעת שאר הככרות; צירוף פה"ב ללחם משנה; לחם שאינו ראוי לאכילה

[ו] והנה בדברי רבותינו הראשונים מבואר שיש נפק"מ בין הטעמים גם לענין לחם משנה בסעודה שלישית, שלפי המנהג לבצוע את שתי הככרות, ולחם משנה הוא זכר לנס הלחם הכפול, אזי בודאי שענין זה קיים גם בסעודה שלישית, ואילו לפי המנהג השני נתקשו הראשונים בדבר. [עי' משנ"ב סי' רצא ס"ק יט מדברי המור שם שזהו טעם המקילים בסעודה שלישית בככר אחד שלם].

ולפי דברינו עולה שאם גדר לחם משנה הוא לחם כפול, אזי בודאי ישנו ענין זה גם בסעודה שלישית, וזה מעצמותו של 'לחם משנה' שיבצע את שני הלחמים, כי בשני הלחמים יחד מתקיים לחם משנה.

ומעתה יש לתמוה על מה שכתב השל"ה (מסכת שבת פרק נר מצוה אות לט) שהביא דברי הרשב"א וכתב "וכן אני נוהג. אחר כך מצאתי שגם הגאון מהרש"ל נהג כן והנאני הדברים, ומכל מקום לסעודה שלישית אינו בוצע אלא על אחת מהן", וצ"ב מה טעם יש לחלק דבסעודה שלישית לא יבצע. [ועי' בספר קצבי הרים סי' עט אות ה].

והנה בדברי ר"ה גאון ורבינו חננאל הנ"ל נשמע שמנהג ר' זירא הוא לבצוע על כל הככרות שנמצאות לפניו ולא רק על שתים, ולכאורה צ"ב, שהרי גם אם 'לחם משנה' הוא זכר ללחם הכפול, הרי די לכך בשתי ככרות.

וע"כ שאין הביאור שהיה כאן רק מנה מוגדלת בכמות של מן, אלא היתה ברכה וריבוי שביעה בלחם, וברכה זו אינה מצטמצמת לשתיים דייקא, ולכן בוצע את כל הככרות.

וסימוכין להבנה זו אנו מוצאים בדברי התשבץ קטן (סי' שכב), דהנה לעיל הארכנו בביאור החילוק באופן הבציעה בין שבת לחול, וכך ביאר הרשב"ץ את החילוק "ויש לחתוך הלחם מעט ולהניחו מחובר בלחם עד שיבצע. ולא כאותם החותכים לאחר הברכה דהוי הפסק טובא בין ברכה לבציעה... אבל בשבת יכרך ואחר כך יחתוך כדי שיחא שלם לחם משנה כי כשהותך נופלים פירורין ממנו ואינו שלם.

ומבואר שלקיום לחם משנה נצרכת דרגה אחרת של שלם, והיינו לא רק שיש חיבור בין כל חלקי הפת ויש לו צורה של שלם לחשיבות ולכבוד, אלא שהנהו מושלם ולא חסר ממנו מאומה, ולפי הנתבאר מובן היטב שענין לחם משנה הוא זכר לריבוי ולברכה שהיתה בלחם, וממילא מובן שלחם שיש בו איזה חסרון אינו מרמוז על הברכה, ודוק.

ויעי' בספר רשימות שיעורים בנוסח שונה שבדין לחם משנה ישנו ענין של 'ריבוי לחם', וזאת ע"פ לשון הרא"ה כאן בשיטת ר"ז: והנכון שהיה בוצע על הככרות כולן שהיה בדעתו לאכול באותו סעודה דכיון דבעינן לחם משנה היה מרבה בהן לכבוד שבת, וצ"ת.

ולפי הבנה זו נמצא שישנו קיום דין של שלם גם מצד ההלכה של לחם משנה ולא רק מצד דין שלם בעלמא, וזהו דלא כמו שהאריך בשו"ת משיב דבר סי' כא שישנו קיום של לחם משנה גם בב' פרוסות. [וראה לשון הרמ"א ריש סי' עדר: בוצע על שתי ככרות שלמות].

ועי' בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' מז) בשם בעל מנחת יעקב (בתשובותיו סי' יב שבסוף ספר תורת חטאת) דהא דבעינן ב' ככרות שלימים אינו מדין תורה אלא אסמכתא דהרי לחם משנה דבקרא אפשר לומר חדא ופלגא כדאמרינן ריש ברכות אשמורה ופלגא נמי אשמורות קרי ליה, ויעו"ש במה שהשיב על דבריו, ובשו"ת להורות נתן ח"א סי' יד האריך טובא.

והנה בגוונא שיש לו רק חלה אחת אם יכול לצרף לזה פת הבאה בכיסנין, נחלקו בזה המג"א והט"ז, דהט"ז (סימן קסח ס"ק ז) כתב שאפשר לצרף דוקא פת גמור שנילושה רק במעט שמן, אבל עוגה ל"ש לצרף. והמג"א (סוף סימן רפ) כתב שפת שנילושה במי פירות הוי פת בסעודת שבת, ולפי דבריו אפשר לצרף עוגה ללחם משנה. ובספר תוספת שבת סימן רעד כתב דלא פליגי, אלא דהמג"א מיירי כשאוכל מהעוגה ובזה שקובע סעודתו של שבת על הפת הבאה בכסנין הוי קביעות ומכרך המוציא ואוכל בנמ"י ובזה שפיר הוי פת, אך הט"ז מיירי כשאינו בא אלא לצרפו שייחשב ללחם משנה ואינו אוכל מהעוגה ובזה שפיר לא מהני שאינו פת לכו"ע.

ויש לדון דתליא בנידון דידן, אי נימא שגדר לחם משנה היינו לחם כפול, וה'לחם משנה' מתקיים בשתי הככרות, אזי מסתברא כהתוספת שבת, שאף אי נימא שפת הבאה בכיסנין לגבי שבת נחשבת לפת, כל עוד שהוא עצמו לא קובע סעודתו עליה, מהיכי תיתי שיוכל להחשב כחלק מן הלחם ידיה דהיינו לחם גמור, ובודאי שני מיני פת הם ולא הוי לאיצטרופי לפת שלמה.

אולם אי נימא דלחם משנה היינו לחם שני, וכאמור, צ"ב, מאי טעמא לא נימא שאם יש עם לחם זה פת ראויה לגבי שבת כפת הבאה בכיסנין, שוב יש כאן לחם שני, ומה בכך שאין זה אותו מין לחם, וגם אינו קובע סעודה עתה על הלחם הראשון.

והנה כתב הפמ"ג (משב"ז סי' עדר ס"ק ב): יראה לי, מי שאין אוכל פת כותים ואין לו לחם משנה כי אם אחת פת כשר ואחת פת עכו"ם, אפשר יניח השניה זכר למן.

ולשונו משמע דאמנם כיון שאין קיום לחם משנה בשתי הככרות אלא באחת מהן, ואדרבה קיום הלחם משנה הוא בא' מתוך שנים, יניח השניה זכר למן. אולם לפי הנתבאר גדר לחם משנה משום לחם כפול, מסתברא דבעינן שהלחם יהיה ראוי לאכילה.⁷

לחם משנה ביום טוב; מנהג אכילת מולייתא בשבת

[ז] ידוע הנידון הגדול בדברי הראשונים בדין לחם משנה ביום טוב, אם ירד המן ביום טוב, יעויין בתוס' ריש ביצה (ב, ב ד"ה והיה).

ובמערכות מהרש"א אלפנדרי (קובץ מקבציאל לו, תשס"ט, עמ' פג) יצא לדון דבאמת לא ירד המן בשבת, ועל כן נוהגים לחם משנה כמו בשבת, ומ"מ הנם שהיה לחמה כפול לא היה ביו"ט, שהרי נתבאר בדברי הדעת זקנים דהיינו משום ה'נשמה יתירה', אולם ביו"ט ישנו נידון אם היה נשמה יתירה,⁸ יעו"ש.

ולפי דבריו יתכן שביו"ט אין לנהוג כמנהג ר' זירא אלא דווקא 'נקיט חדא ובצע תרתי'.

והנה כתב הרמ"א (סי' רמב): יש שכתבו שבמקצת מקומות נהגו לאכול מולייתא, שקורין פשטיד"א, בליל שבת, זכר למן שהיה מכוסה למעלה ולמטה (מהרי"ל ולא ראיתי לחוש לזה).

ותמה בביאור הלכה, לכאורה מנהג זה תמוה לרבים דמה ראו לעשות בשבת זכרון למן שלא ירד בו כלל. והתוספות בפרק ע"פ כתבו דמשום שלא ירד המן יש לעשות זכר לו והוא דחוק. גם לפ"ז היה לחם לעשות פשטידא גם ביום טוב והרמ"א לענין לחמים קאמר בשבת ויו"ט, ולענין זה קאמר רק בליל שבת משמע דוקא קאמר. ויעו"ש מה שיישב בשם התורת חיים בדרך אגדה.

אולם לפי המבואר בדברי הס"ק זצ"ל, היה נראה להרחיב היריעה ולומר דכל מנהג אכילת המולייתא הוא זכר ללחם הכפול, והיינו שביו"ט הזכר למן הוא רק בחלק השלילה שלא ירד מן, ושלא הבאיש הלחם, וכאמור, אבל בשבת הזכר למן הוא שהיה חלק מיוחד של מן בשבת לכבוד יום השבת, וזהו הברכה של יום השבת שלא היה בימות החול, ולכן נהגו לאכול מולייתא זכר למן שהיה מכוסה למעלה ולמטה, ובודאי זכר זה לא שייך ביו"ט.

ולפי האמור יש לדון עוד, דהנה כתבו התוס' בפרק ערבי פסחים (ק, ב ד"ה שאין), וז"ל, ועכשיו שלחנות שלנו שהם גדולים יותר מדאי וקשה להביאם אחר קידוש שלא להפסיק כל כך בין קידוש לסעודה אנו רגילין לפרוס מפה ולקדש והטעם מפורש בשאלות כי היכי

⁷ וכיוצא בזה דנו לגבי שאר מניעות מאכילה כגון פת קפואה, או פת שאולה שאינו רשאי לאכול ממנה אלא רק לברך עליה, עי' בספר שמירה שבת כהלכתה פנ"ה הערה מ"ג בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שדן בזה אולי צריך להיות דומיא דמן שראוי לאכול משניהם. ובתשובות והנהגות ח"ב סי' קעא כתב לשיטת הגר"א ודעימיה שיש לאכול מהחלה השניה ג"כ ודאי אין ראוי לכתחילה לסמוך על זה, והן הן הדברים.

⁸ עי' רשב"ם ותוס' פסחים קב, ב שנחלקו בזה.

דתיתי סעודתא ביקרא דשבתא. ויש מפרש זכר למן שלא היה יורד בשבתות וי"ט והיה טל מלמעלה ומלמטה וחמן בינתיים.

ולכאורה לפי החסבר השני בדברי התוס', היינו ממש אותו הטעם של מנהג המולייטא, וא"כ היה בדין שמנהג כיסוי החלות בשעת הקידוש יהיה רק בשבת ולא ביו"ט. וכבר עמד בזה בספר ברכת רפאל בפסחים סי' סו.

ושמא יש לומר לפי המבואר בלשון המאירי בפסחים (ק, א), וז"ל, ופריסת מפה שנהגו עכשיו אין לה שורש לענין הלכה אלא שיש רומזים בה למה שאמרו במדרש שהמן כשהי' יורד הי' עליו טל מלמעלה וטל מלמטה ואחר שנתחייבו בלחם משנה זכר למן נהגו בה להניחה בין שתי מפות.

ומבואר שמנהג כיסוי החלות אינו מנהג מיוחד שנתקן זכר לצורתו של המן, דומיא דמולייטא, אלא זה מנהג שנמשך מדין לחם משנה, והיינו שכיון שלחם משנה הוא זכר למן, לכן נוהגים לשוות לזה צורת מן, ומעתה מבואר שכיון שסו"ס נוהגים לחם משנה ביו"ט זכר למן, אף שאין הגדר זכר ללחם הכפול אלא זכר לכך שלא הבאיש, אזי נוהגים גם להניחו בין שתי מפות.

בעיקר דין לחם משנה יש לחקור אם דין זה נאמר בברכת המוציא שתאמר על לחם משנה או דין בהסעודה, ומה שמברך על שתי ככרות זה נחשב כקיום דין לחם משנה בהסעודה, ואף אם אינו בוצע את שניהם ואוכל משניהם.

ולכאורה יש להוכיח מדברי הרמ"א (סי' רע"א סעיף ה): אדם ששכח לקדש עד לאחר שברך ברכת המוציא ונזכר קודם שאכל, יקדש על הפת ואח"כ יאכל. אבל בהבדלה יאכל תחלה, דהרי אין מבדילין על הפת (הגהות אלפסי ומרדכי פב"מ).

וריהמת לשון הרמ"א נראה דאינו מברך בשנית על אכילתו המוציא, וכ"כ להדיא רבינו החפ"ן חיים בספר נדחי ישראל (פרק לו סעיף יג): אם שכח לקדש בלילה עד לאחר שבירך ברכת המוציא אם עדיין לא טעם המוציא יקדש על הפת דהיינו שאומר ברכת אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו וגומר וא"צ לחזור ולברך המוציא.

ובביאור דברי הרמ"א, יעויין היטב בדברי הגרשז"א המובאים בספר שמירת שבת כהלכתה פרק נב הערה עה. ועכ"פ מבואר שמתקיים דין לחם משנה גם בלא ברכת המוציא כלל, וע"כ שאין זה דין בהברכה דייקא אלא בהסעודה, ובגוונא דידן תחילת הסעודה היא בהקידוש ולא בברכת המוציא שהיתה קודם קידוש. ובאמת בתורת שבת נחלק על דברי הרמ"א "משום דלא אהני כלל הבאת לחם משנה אחר שבירך המוציא, דעיקר לחם משנה הוא בשעת הברכה, ועי' בשו"ת להורות נתן ח"ו סי' ט ובספר קצבי הרים סי' עח.